

نقش کاهش جمعیت در اقتدار ملی بر اساس بیانات مقام معظم رهبری (حفظه الله)

زهرا صادقی^۱

چکیده

جمعیت یکی از مولفه‌های قدرت و اقتدار ملی است که تغییرات آن، تاثیر زیادی در رشد یا افول جامعه خواهد داشت، به طوری که بخش‌های متعدد جامعه را تحت تاثیر قرار می‌دهد. در سال‌های اخیر، روند کاهش جمعیت و تبعات جدی و جبران ناپذیر آن سبب شده تا رهبر معظم انقلاب، بارها این مسئله را با جدیت به مسئولین و مردم گوشزد نموده و خطرات تحدید نسل و راهکارهای افزایش جمعیت را به مناسبت‌های گوناگون بیان کنند. در این مقاله با روش توصیفی-تحلیلی و گردآوری مطالب کتابخانه‌ای به بررسی نقش کاهش جمعیت در اقتدار ملی با توجه به دیدگاه مقام معظم رهبری پرداخته شده است. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که ساختار مطلوب جمعیت جوان در کشور، اصلی‌ترین نقش را در تولید اقتدار ملی ایفا می‌کند، به طوری که کاهش آن موجب تضعیف قوای دفاعی و نظامی، نیروی کار و اقتصاد، اقتدار داخلی و سیاسی، پیشرفت علم و فناوری و ارزش‌های اخلاقی و فرهنگی در کشور می‌گردد.

کلید واژه: اقتدار ملی، قدرت، رشد جمعیت، دیدگاه مقام معظم رهبری (دام ظلّه)

۱. طلبه سطح دو- مدرسه علمیه حضرت فاطمه معصومه (سلام الله علیها)، رهنان.

مقدمه

تناسب جمعیت برای هر کشوری از اهمیت زیادی برخوردار است، کاهش و یا افزایش جمعیت کشور بدون برنامه‌ریزی می‌تواند اثرات نامطلوبی بر اداره آن کشور در راستای رسیدن به توسعه بر جای گذارد. در ایران نیز پس از گذشت دو دهه اعمال سیاست نظارت و کنترل موالید بعد از انقلاب اسلامی، خطر کاهش نسل جوان و پیری جمعیت به وسیله مقام معظم رهبری ابراز گردید. ایشان معتقدند که نسل جوان عامل اصلی پیش روندگی کشور است و کاهش آن تبعات منفی بسیاری به جای خواهد گذاشت. در سال‌های اخیر با توجه به پیامدهای کاهش جمعیت در کشورهای پیشرفته، به ویژه پس از توجه مقام معظم رهبری (دام ظلّه) به بحث کاهش جمعیت و خطرات آن در اقتدار ملی، که شامل اقتدار اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، نظامی، علمی و... است، سیاست‌هایی بر مبنای افزایش جمعیت و زاد و ولد صورت گرفت. از نظر معظم له، اقتدار ایران اسلامی نیازمند این است که کشور در همه عرصه‌ها و امور بتواند در حد اعلای خود نمود پیدا کند. برای دستیابی به این منظور، توجه به تاثیر کاهش جمعیت جوان و افزایش سالخورده بر مولفه‌های متعدد اقتدار ملی امری ضروری است. لذا در مقاله حاضر تلاش شده تا به این سوال که نقش کاهش جمعیت در اقتدار ملی با توجه به دیدگاه مقام معظم رهبری (دام ظلّه)، چیست؟ پاسخ داده شود.

در این زمینه تحقیقات زیادی انجام شده است که از جمله این موارد می‌توان به کتاب «جمعیت ایران افزایش یا کاهش؟» نوشته اکرم حسینی مجرد و همکاران در سال ۱۳۹۲ اشاره کرد. در این راستا مقالات ارزنده‌ای چون «بررسی شاخص‌های اقتدار ملی جمهوری اسلامی ایران در اندیشه مقام معظم رهبری» از خسرو نیکنام و همکاران در سال ۱۴۰۱، «نقش افزایش جمعیت در اقتدار ملی» از فاطمه اعتمادی در سال ۱۳۹۸ و «نقش جمعیت و سیاست‌های جمعیتی در استحکام ساخت درونی قدرت نظام جمهوری اسلامی ایران» از محمد ولی علیی در سال ۱۳۹۴ به نگارش درآمده است. نوآوری این مقاله در این است که تاثیر کاهش جمعیت در اقتدار ملی از منظر آیت الله خامنه‌ای را مورد بررسی قرار می‌دهد که در مقالات دیگر مدنظر قرار ندارد.

۱- مفهوم شناسی

الف) اقتدار

اقتدار در لغت به معنای قدرت، توانایی و قوت می باشد.^۱ قدرت ملی به عنوان پایه و اساس اقتدار ملی از جمله مقوله هایی است که از تشکیل چند مولفه به دست می آید؛ از همین رو مقوله ای انتزاعی بوده و وجود خارجی نداشته و وجودش از ترکیب و تعامل چند عنصر حاصل می شود. بعضی جنس آن را از نوع توانایی دانسته و آن را به مجموعه ای از توانایی های مادی و معنوی که در قلمرو یک واحد جغرافیایی و سیاسی به نام کشور وجود دارد، تعریف می کنند.^۲ کالینز، قدرت ملی را مجموعه ای از توانایی های بالقوه و بالفعل یک کشور تعریف می کند که از توانایی های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، علمی و نظامی آن کشور ناشی می شود.^۳ مفهوم قدرت با اقتدار متفاوت است. مک آیور معتقد است: «اقتدار یعنی قدرت بالفعل، یعنی مستلزم اطاعت کردن، در حالی که قدرت به خودی خود اقتدار نیست، بلکه مدعی اقتدار است. لذا در اقتدار تاکید بر حق است نه قدرت. به بیانی مقصود از اقتدار؛ حق مستقری است که در هر نظام اجتماعی برای تعیین خط مشی آن جامعه، اظهارنظر در مسائل مربوط به آن، رفع مناقشات و به طور کلی برای رهبری و هدایت دیگر مردمان وجود دارد.^۴

هیوود نیز معتقد است: اقتدار در گسترده ترین معنا، شکلی از قدرت است اما در تفاوت بین آنها، قدرت توانایی نفوذ بر رفتار دیگری است و اقتدار حق نفوذ بر رفتار دیگران است. قدرت از راه ترغیب، فشار، تهدید، اجبار یا خشونت، رضایت به بار می آورد. اما اقتدار مبتنی بر حق فرمانروایی بوده و از راه تکلیف و الزام اخلاقی فرمانبرداران، رضایت به دست می آورد.^۵

ب) اقتدار ملی

به قدرت دارای مشروعیت که از ناحیه یک حکومت در یک کشور برای تامین و تحقق اهداف و منافع ملی آن کشور اعمال می گردد، اقتدار ملی گفته می شود. اقتدار ملی برآیند ارزش های فرهنگی،

۱. دهخدا، لغت نامه، ج ۲، ص ۳۱۳، عمید، فرهنگ فارسی عمید، ص ۱۵۴

۲. کاظمی، روابط بین الملل در تئوری و عمل، ص ۱۷۰

۳. کالینز، استراتژی بزرگ (اصول و رویه ها)، ص ۲۴

۴. آیور، جامعه و حکومت، ص ۱۰۰

۵. کاظمی، راهبردهای سیاسی تقویت اقتدار ملی ج.ا. ایران با تاکید بر اولویت بندی مولفه های بعد سیاسی قدرت

ملی، ص ۱۵۵

اجتماعی و اقتصادی همراه با حفظ شرافت های انسانی است که می تواند باعث اعتلاء و سربلندی آن جامعه در عرصه داخلی و بین المللی شود و امکان توطئه، تطمیع و تجاوز را از بیگانگان بگیرد.^۱

اقتدار ملی در بیانات رهبری، به واحدی سیاسی تعلق می گیرد. منظور از واحد سیاسی یک دولت- ملت است.^۲ با بررسی بیانات رهبری، این واژه دارای دو جنبه ایجابی و سلبی است؛ وجه ایجابی آن بدین معنا است که نظام اسلامی توانایی پیشبرد کارها، دستیابی به اهداف و توانایی حضور فعال و اثر گذار در بین الملل را داشته باشد. وجه سلبی آن بدین معنا است که نظام توانایی مقابله در برابر زورگویی ها و دخالت های بیگانگان را داشته باشد؛ نفوذناپذیر باشد و از تهدید دشمنان هراس نداشته باشد.^۳

ج) جمعیت

در دائره المعارف علوم اجتماعی، مولفه جمعیت چنین لحاظ شده است: محدوده جغرافیایی خاص و زمان معین؛ یعنی به افرادی که در یک زمان معین، در واحد جغرافیایی خاص، زندگی می کنند جمعیت گفته می شود. این واحد جغرافیایی، می تواند یک روستا، یک شهر یا یک کشور باشد.^۴

۲- مولفه های اقتدار ملی

مولفه ها و عناصر ملی همان مولفه های قدرت ملی است. قدرت یکی از مفاهیم سیاسی است که قدمتی بیش از ظهور دولت دارد، مهم ترین انواع قدرت عبارت است از : قدرت سیاسی، اقتصادی، علمی و فناورانه، نظامی و فرهنگی که دارای مشروعیت می باشد. یکی از مولفه های مهم و محسوس اقتدار یک جامعه، افزون بر سایر مولفه ها، عنصر جمعیت است. رابطه بین جمعیت و اقتدار یک کشور، یکی از موضوعات مهم مورد توجه کنشگران و بازیگران سیاسی است. آنها از این منظر به جمعیت نگاه می کنند که کمیت و کیفیت آن چه نقشی در افزایش یا کاهش قدرت ملی کشور دارد. از نظر آنها، کلیدی ترین عامل توسعه، نیروی انسانی است. نیروی انسانی محور و محرکه رشد اقتصادی و توسعه اجتماعی،

۱. سازمان عقیدتی و سیاسی ناجا، نگرشی بر تحولات سیاسی، ص ۱۹

۲. بیانات در تاریخ ۱۳۷۴/۶/۸ و ۱۳۸۰/۲/۲۸

۳. بیانات ۱۳۸۰/۲/۲۸

۴. ساروخانی، درآمدی بر دائره المعارف علوم اجتماعی، ج ۲، ص ۶۰۱

اقتصادی و سیاسی است.^۱ به طوری که کاهش جمعیت و رشد انسانی، تهدیدات بسیاری را در حوزه های مختلف نظامی، اقتصادی، علمی و حتی سیاست کشور به دنبال دارد.

اما اینکه چه نوع از جمعیت با چه ساختار و کیفیتی اقتدار آور است، می توان به ویژگی های زیر اشاره کرد:

الف) دارای ساخت سنس جوان (یا دست کم میان سال)

ب) دارای میزان باروری مناسب و پویا (دارای حداقل میزان جانشینی)

ج) نیروی انسانی ماهر و متخصص مورد نیاز

حفظ ترکیب و ساختار مطلوب جمعیتی یکی از عوامل مهم اقتدار و امنیت پایدار است و امنیت پایدار هر منطقه ای به قدرتمندی آن بستگی دارد. این قدرتمندی به جمعیت جوان، توزیع و ترکیب مناسب و دارای تخصص و مهارت بر می گردد و از مدیریت و هدایت و اعمال سیاست جمعیتی مناسب برای حفظ توانمندی و بهره وری از شرایط محیطی و انسانی برخوردار است. لذا تنها جمعیتی عامل اقتدار و امنیت منطقه محسوب می شود که ساخت و ترکیب و توزیع مناسب و جوان و سرمایه انسانی مناسب و پویا داشته باشد.^۲

۳- تاثیر جمعیت بر اقتدار کشور

با توجه به فرمایش مقام معظم رهبری مبنی بر اینکه؛ اقتدار ملی برای یک کشور، حفظ کننده هویت او، مایه عزت او و وسیله رسیدن به آرمان هاست..... و همه باید تلاش کنند که اقتدار ملی را تجلی بخشند،^۳ یکی از راههای افزایش قدرت در کشور، جلوگیری از کاهش جمعیت جوان و افزایش زاد و ولد است. و از آنجایی که امر خطیر و مهم جمعیت جوان کشور در حال رکود و کاهش چشمگیر است، در سال ۱۳۹۸، شورای عالی انقلاب فرهنگی موظف به تدوین سیاست های کلی جمعیت^۴ در کشور گردید،

۱. اعتمادی، نقش افزایش جمعیت در اقتدار ملی، ص ۲۰

۲. علینی، نقش جمعیت و سیاست های جمعیتی در استحکام ساخت درونی قدرت نظام جمهوری اسلامی ایران، ص ۱۱۳

۳. پیام نوروزی مقام معظم رهبری به مناسبت حلول سال ۱۳۸۰

۴. آیت الله خامنه ای، ۳۰ اردیبهشت/ ۱۳۹۳

باشد، افراد ناچارند برای حفظ موجودیت خود کار و تحرک بیشتری داشته باشند و این تحرک وافر باعث ایجاد و تحقق فرهنگ متعالی است. یعنی مردم در سایه کار و تقسیم کار به انسان‌های خود ساخته‌تر، منضبط‌تر و متعامل‌تری بدل می‌شوند.^۱

با توجه به این اوصاف می‌توان عنوان نمود که فرهنگ همچون سایر مؤلفه‌ها و عناصر مادی مولد قدرت، یک پدیده نافذ و تأثیرگذار بر روابط متقابل کشورها می‌باشد. مقام معظم رهبری در زمینه اهمیت ارزش‌های فرهنگی می‌فرماید: «اینجانب به مسائل فرهنگی بهای زیادی می‌دهم و اعتقاد راسخ دارم که قوام یک کشور و ملیت یک ملت به فرهنگ آن ملت است و بیش از هر چیز فرهنگ یک ملت وجه تمایز او را با سایر ملت‌ها نشان می‌دهد.»^۲ رهبر معظم انقلاب اسلامی اهمیت سرمایه‌گذاری ویژه در امور فرهنگی را برای حفظ استقلال، رسیدن به خودکفایی، تأمین رفاه عمومی، تحکیم تدین مردم و تحقق یک تمدن بزرگ اسلامی خاطر نشان کردند و فرمودند: «مسئله فرهنگ را باید مسأله اول این کشور به حساب آورد و بدون تردید با پشتیبانی و تقویت بنیه‌های فرهنگی، پیشرفت این کشور در تمامی زمینه‌ها تضمین خواهد شد. اما اگر فرهنگ کشور اصلاح و پایه‌های آن مستحکم نشود، به احتمال زیاد برنامه‌ریزی در همه کارها ابتر خواهد بود.»^۳

از سویی تک‌فرزندی، خود مقوله‌ای است که می‌تواند موجب بروز مشکلات فراوانی شود؛ فرزندان در چنین خانواده‌هایی نسبت به خانواده‌های پرجمعیت با مفاهیم ارزشی و اخلاقی‌ای نظیر قناعت، ایثار، گذشت، کمک به هم‌نوعان، صبر، شکیبایی، تحمل، مدارا و... بیگانه خواهند بود. همچنین این امر تغییراتی را در رفتارهای جنسی مردان و زنان موجب می‌شود. دستیابی دختران و پسران در سنین مختلف به ابزارهای کنترل بارداری و اطمینان از عدم بارداری‌های ناخواسته، زمینه لازم را برای ایجاد روابط جنسی خارج از چارچوب خانواده افزایش می‌دهد که همه این موارد دال بر تضعیف ارزشهای اخلاقی جامعه است.^۴

۱. گی‌روشه، تغییرات اجتماعی، ص ۴۱ و ۴۲

۲. دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی با رهبر انقلاب، ۲۰/۹/۱۳۷۵

۳. همان

۴. گاردنر، جنگ علیه خانواده، ص ۲۸۷

نتیجه گیری

جمعیت یکی از مولفه های اقتدار ملی و استحکام ساخت درونی قدرت هر کشور است. این مسئله آنقدر اهمیت دارد که سایر قدرت های ملی را همچون قدرت نظامی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و علمی را تحت الشعاع قرار می دهد. در کشورمان شاهد سال‌هایی هستیم که به علل مختلف، سیاست کلی کشور به سمت کاهش جمعیت متمایل بوده است، به طوری که وجود این امر در سالهای اخیر، می تواند کشورمان را از جهات مختلف در معرض خطرات جدی و جبران ناپذیری قرار دهد.

با توجه به فرمایشات مقام معظم رهبری (دام ظلّه) در راستای حفظ جمعیت جوان در کشور، کاهش جمعیت کشور، اثرات نامطلوبی بر اداره کشور در راستای رسیدن به عزم و اقتدار ملی خواهد داشت. از منظر رهبر انقلاب اگر جمعیت کشوری سالخورده، غیر مولد، مصرفی و ناکارا باشد؛ مانعی برای رشد و توسعه خواهد بود و تضعیف اقتصاد ملی را در پی خواهد داشت. به عبارتی کاهش جمعیت سبب کم شدن نیروی کار جوان و پویا شده و به تدریج به تولیدات و اقتصاد آسیب می رساند. در حوزه نظامی و امنیتی نیز، کاهش قوای دفاعی کشور به دلیل کمبود نیروی جوان و آسیب پذیری در برابر تهدیدات خارجی مورد توجه است؛ زیرا جامعه ای که در سطح بین المللی دارای جمعیت بیشتر و جوان تری است می تواند دارای ارتش و قدرت نظامی قوی تری نیز باشد. از منظر سیاسی نیز کاهش جمعیت جوان، کاهش اقتدار سیاسی را به دنبال خواهد داشت که می تواند استحکام داخلی را تضعیف کند. از سویی باید پذیرفت که هرچقدر رشد جمعیت کمتر شود، درجه تخصصی سازی کاهش یافته و مانع پیشرفت علمی می گردد، همچنان که این روند کاهشی جمعیت منجر به ایجاد هنجار اجتماعی بر ضد ارزش های فرهنگی و اخلاقی مانند قناعت، همکاری، صبر، ایثار، حفظ روابط خانوادگی و دوری از روابط جنسی در جامعه اسلامی نیز می گردد.

منابع و مآخذ

➤ قرآن کریم

کتاب فارسی

۱. افشاری، مینو و آقا بخشی، علی اکبر، فرهنگ علوم سیاسی، تهران: چاپار، ۱۳۸۹.
۲. آیور، مک، جامعه و حکومت، ترجمه: ابراهیم علی کنی، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۴.
۳. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، تهران: انتشارات دانشگاه، ۱۳۷۷.
۴. ساروخانی، باقر، درآمدی بر دایره المعارف علوم اجتماعی، تهران: کیهان، ۱۳۷۵.
۵. سازمان عقیدتی و سیاسی ناجا، نگرشی بر تحولات سیاسی، تهران: سازمان چاپ و نشر عقیدتی سیاسی ناجا، ۱۳۸۲.
۶. طباطبائی، محمد حسین، تفسیر المیزان، قم: جامعه مدرسین، ۱۴۱۷ق.
۷. عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، تهران: راه رشد، ۱۳۸۹.
۸. کاظمی، علی اصغر، روابط بین الملل در تئوری و عمل، تهران: نشر قومس، ۱۳۷۸.
۹. کالینز، جی. ام، استراتژی بزرگ (اصول و رویه ها)، ترجمه: کورش بایندر، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه، ۱۳۷۰.
۱۰. کیهان، روح الله، کنترل موالید، تهران: چاپ بهمن، ۱۳۴۸.
۱۱. گاردنر، جان ویلیام، جنگ علیه خانواده، تلخیص و تدوین معصومه محمدی، قم: دفتر مطالعات و تحقیقات زنان.
۱۲. گی روشه، تغییرات اجتماعی، مترجم: منصور وثوقی، تهران: نشر نی، ۱۳۸۷.
۱۳. محقق نیا، محمد جواد، الگوی بانکداری اسلامی، قم: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی، ۱۳۹۳.
۱۴. ولایتی، علی اکبر، پویایی فرهنگ و تمدن اسلام و ایران، تهران: وزارت امور خارجه، ۱۳۸۰.

مقالات

۱۵. اعتمادی، فاطمه، نقش افزایش جمعیت در اقتدار ملی، فصلنامه ره توشه راهیان نور محرم الحرام، ۱۳۹۸.

۱۶. پسندیده، عباس، اتحاد و نظریه اقتدار در فلسفه سیاسی اسلام، فصلنامه حکومت اسلامی، شماره ۴۴، ۱۳۸۹.
۱۷. جلالی، هوشنگ، مقدمه‌ای بر نقش مؤلفه‌های قدرت اجتماعی - فرهنگی در امنیت ملی، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، شماره ۱، تابستان ۱۳۷۸.
۱۸. خانی، ریحانه و نصر اللهی، زهرا، تاثیر رشد جمعیت بر نوآوری در ایران و کشورهای منتخب در حال توسعه، فصلنامه سیاست های راهبردی و کلان، شماره ۴، ۱۳۹۲.
۱۹. سرایی، حسن، گذار جمعیتی دوم با نیم نگاهی به ایران، نامه جمعیت شناسی، دوره ۳، شماره ۶، ۱۳۸۷.
۲۰. سوختانلو، زهرا و رحمت آبادی، اعظم، تحدید نسل شیعه، تهدید جامعه ایران (علل کاهش جمعیت و پیامدهای آن)، فصلنامه معرفت، سال بیست و دوم، شماره ۱۸۹، ۱۳۸۹.
۲۱. عظیم زاده اردبیلی، فائزه و جلالی، زهرا، آسیب شناسی سیاست کنترل مولید و قانون تنظیم خانواده، فصلنامه علمی ترویجی فقه و حقوق خانواده، شماره ۶۸، ۱۳۹۷.
۲۲. علینی، محمد ولی، نقش جمعیت و سیاست های جمعیتی در استحکام ساخت درونی قدرت نظام جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه آفاق امنیت، شماره ۲۸، ۱۳۹۴.
۲۳. فولادی، محمد، تاملی در سیاست کنترل جمعیت، آثار و پیامدهای آن، معرفت فرهنگی اجتماعی، شماره دوم، ۱۳۹۰.
۲۴. کاظمی، احسان، راهبردهای سیاسی تقویت اقتدار ملی ج.ا. ایران با تاکید بر اولویت بندی مولفه های بعد سیاسی قدرت ملی، فصلنامه علمی راهبردی دفاعی، شماره ۶۷، ۱۳۹۸.
۲۵. مظفری، آیت، فرهنگ سیاسی در نگاه مقام معظم رهبری، نشریه حصون، شماره ۷، ۱۳۸۵.
۲۶. بیانات رهبر معظم انقلاب (مد ظله العالی)
- بیانات رهبری در دیدار جمعی از زوج‌های جوان در فروردین ۱۳۹۸
- بیانات رهبری در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۹/۹/۹۲
- بیانات در ارتباط تصویری با مداحان، ۱۳۹۹/۱۱/۱۵
- بیانات در دیدار مداحان اهل بیت علیهم السلام، ۱۳۹۷/۱۲/۷
- بیانات مقام معظم رهبری در اجتماع مردم بجنورد، ۱۹/۷/۹۱
- پیام نوروزی مقام معظم رهبری به مناسبت حلول سال ۱۳۸۰
- سخنرانی نوروزی خطاب به ملت ایران، ۱۳۹۹/۱/۳
- خبرگزاری صدا و سیما، نقش جمعیت در اقتدار ملی، ۱۳۹۶/۹/۲

- بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدار با اعضای مجلس خبرگان، ۱۳۸۴
- بیانات رهبر انقلاب به مناسبت سی و یکمین سالگرد رحلت امام (ره)، ۱۴ / ۳ / ۱۳۹۱